

CZESŁAW SIEKIERSKI, MIROSŁAW DRYGAS
Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA)
w Warszawie

ROLA PROGRAMÓW POMOCOWYCH W PROCESACH DOSTOSOWAWCZYCH DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE DO WYZWAŃ GOSPODARKI RYNKOWEJ I CZŁONKOSTWA W UNII EUROPEJSKIEJ

Państwowe doradztwo rolnicze w Polsce znajduje się w piątym roku reformy systemowej. Jest to wystarczająco długi okres aby dokonać wstępnej oceny dokonanych przemian, jak i ukazać rolę, jaką odegrała w tym obszarze pomoc innych krajów. W opracowaniu zostaną zaprezentowane główne działania zrealizowane w ramach programów pomocowych w zakresie kreowania założeń i kierunków reformy systemowej państwowego doradztwa rolniczego w Polsce, jak również w doskonaleniu jego funkcjonowania w następnych latach.

Na tym tle przedstawione zostaną tendencje rozwoju doradztwa w latach 1991-1995 oraz przewidywane kierunki dalszego rozwoju. Pracę zamyka krótkie podsumowanie.

Wprowadzenie

Zapoczątkowanie w 1990 roku wdrażania programu reformy gospodarczej, ukierunkowanej na stabilizację makroekonomiczną oraz tworzenie podstaw gospodarki rynkowej, spowodowało pojawienie się nowych, dotychczas nieznanych wyzwań także przed rolnictwem. W tej sytuacji pilnym stało się sformułowanie strategii rozwoju dla sektora rolnego. W czasie rozmów rządu polskiego z Bankiem Światowym zdecydowano o powołaniu wspólnego zespołu zadaniowego, w celu opracowania takiej propozycji. Integralną częścią przygotowanego w 1990 r. raportu była propozycja dotycząca restrukturyzacji doradztwa rolniczego, rozwinięta w aneksie 12 do raportu pt. "Agricultural extension".

Drugim podstawowym dokumentem powstałym w tym czasie był tzw. Plan bazowy starszego doradcy USDA Freda Soberinga, przygotowującego

podwaliny pod działający następnie przez pięć lat Polsko-Amerykański Program Doradztwa Rolniczego. Te dwa opracowania stały się podstawą przygotowanej i wdrożonej z dniem 1 stycznia 1991 r. przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej reformy systemowej. W pierwszym roku reformy dalsze zalecenia odnośnie doskonalenia systemu zostały sformułowane w obszernym raporcie opracowanym przez misję FAO.

I.1. Zalecenia Banku Światowego

Autorzy raportu pt. „An agricultural strategy for Poland”^[1] jednoznacznie opowiedzieli się za koniecznością istnienia w Polsce doradztwa rolniczego. Zarekomendowali jednak głęboko sięgającą reformę. Jako podstawowe wady dotychczasowego systemu doradztwa rolniczego, w którym dominującą rolę odgrywały Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego (WOPR) wyszczególniono:

- a) ukierunkowania działalności doradczej na maksymalizację wielkości produkcji i generalnie na cele produkcyjne,
- b) łączenie funkcji doradczej z funkcją produkcyjną w ramach jednej instytucji,
- c) niedostateczne uwzględnianie rachunku kosztów produkcji oraz podejścia biznesowego nakierowanego na efektywność gospodarowania,
- d) ukierowanie działalności na gospodarstwa wzorcowe i przykładowe, które absolutnie nie były reprezentatywne w swoim lokalnym środowisku,
- e) niski przeciętny poziom umiejętności doradców - szczególnie terenowych, często niższy niż najlepszych rolników,
- f) brak umiejętności rozpoznawania potrzeb rolników przez doradców i jednocześnie brak sprzężenia zwrotnego z nauką w tej kwestii,
- g) brak sprawnego systemu informacji rolniczej oraz słabe wykorzystywanie massmediów do przekazywania informacji,
- h) słaba infrastruktura komunikacyjna, pochłaniająca dużo czasu pracy doradców na niemerytoryczne czynności,
- i) bardzo słabe, najczęściej personalne powiązania badań rolniczych z doradztwem rolniczym, uniemożliwiające szybki transfer nowej wiedzy do praktyki.

Autorzy raportu dostrzegając fundamentalną rolę doradztwa rolniczego dla transformacji rolnictwa i procesów dostosowawczych do uwarunkowań gospodarki rynkowej wskazali na konieczność zmian struktur organizacyjnych, nowego sposobu zarządzania, nowego podejścia metodycznego do pracy doradczej oraz tak szybko jak to będzie możliwe przekazanie odpowiedzialności z doradz-

twa rolniczego w ręce rolników. W związku z powyższym zarekomendowano między innymi:

1. Skoncentrowanie się wyłącznie na działalności doradczej, z pełnym odseparowaniem działalności produkcyjnej oraz zaniechanie działań typu administracyjnego i politycznego podważających wiarę rolników w intencje doradców,
2. W ramach działalności doradczej, jako obszary priorytetowe wskazano:
 - a) gospodarstwo rolne i wiejskie gospodarstwo domowe,
 - b) szkolenie rolników i ich rodzin,
 - c) doradztwo analityczne i diagnostyczne.

W ramach tego ostatniego obszaru doradztwo z zakresu:

- planowania działalności gospodarczej,
 - planowania budżetu,
 - badania gleb oraz doradztwo nawozowe,
 - badanie pasz,
 - identyfikacja chorób i szkodników oraz zalecenia ochronne.
3. Wzmocnienia przepływu informacji w sprzężeniach zwrotnych pomiędzy rolnikami i nauką rolniczą.
 4. Współpracę z nauką w organizowaniu testów i demonstracji w gospodarstwach chłopskich oraz w kreowaniu planów badawczych.
 5. Zapewnienie finansowania z budżetu państwa z zachowaniem relacji 65:35 pomiędzy funduszami na płace i na działania bieżące.
 6. Utrzymanie relacji gospodarstw przypadających na doradcę terenowego nie mniejszej niż 1:400.
 7. Zróżnicowanie programów doradczych w zależności od typów gospodarstw oraz specyficznych potrzeb wyrażanych przez rolników.
 8. Dokonanie inwentaryzacji umiejętności personelu doradczego, ujmującej poziom umiejętności doradców oraz opis stanowisk dla całego personelu doradczego.

Wskazano, że w przyszłości usługi świadczone przez państwowe doradztwo rolnicze powinny być:

- w pełni odpłatne dla farm komercyjnych,
- subsydiowane dla biednych rolników.

Jednocześnie coraz większa część usług doradczych powinna być świadczona przez firmy prywatne. Państwowe doradztwo rolnicze natomiast, w coraz większym stopniu, powinno stawać się przygotowane do poradnictwa w zakresie wiejskiego gospodarstwa domowego, we wszystkich aspektach gospodarowania

w rolnictwie, uwzględniając ochronę środowiska i zasobów naturalnych oraz rozwój społeczności wiejskich.

I.2. Plan bazowy Soberinga

Opracowanie Soberinga [6] było zbieżne ze stanowiskiem wyrażonym w raporcie Banku Światowego. Potwierdził on potrzebę utworzenia efektywnego, dobrze zarządzanego systemu doradztwa rolniczego dla restrukturyzującego się rolnictwa i agrobiznesu. W swojej propozycji Sobering wyróżnił dwanaście podstawowych, uniwersalnych elementów składających się na efektywny system doradztwa. Są to jego zdaniem:

1. Dobrze wyszkolona kadra zarządzająca na wszystkich szczeblach systemu.
2. Wysoko wykwalifikowani specjaliści branżowi i metodyczni.
3. Dobrze wyszkoleni w zakresie metodyki doradcy terenowi.
4. Odpowiednia do potrzeb ilość personelu technicznego.
5. Systemowe rozwiązania w zakresie ustawicznego podnoszenia umiejętności doradców wszystkich szczebli.
6. Konkurencyjne warunki płacowe dla doradców.
7. Obiektywny system oceny doradców powiązany z systemem premiowania.
8. Odpowiednia baza materialno-techniczna.
9. System rad społecznych doradztwa na szczeblu gmin, pomagający rozpoznawać i hierarchizować problemy z punktu widzenia rolników, a także oceniający realizowane programy i efektywność pracy doradców.
10. Efektywny system rad doradztwa, współdziałający z dyrekcją w tworzeniu planów działania, efektywności ich realizacji oraz oceny personelu doradczego.
11. Ścisłe więzi współpracy pomiędzy doradztwem, a sferą badań naukowych umożliwiające szybką transmisję innowacji do praktyki, jak i sygnalizację problemów rolników do rozwiązania przez naukę.
12. Zaangażowanie wszystkich pracowników doradztwa w proces wspomagania rolników, w podejmowaniu decyzji produkcyjnych, jak i w sprawach gospodarstwa domowego oraz problemach społeczności lokalnych.

Jednocześnie Sobering wskazał na następujące trzy obszary działania, w które doradztwo w żaden sposób nie powinno się angażować:

- A. Stronnicza działalność polityczna.
- B. Wykonywanie funkcji politycznych i regulacyjnych.

C. Sprzedaż produktów lub usług w sytuacji bezpośredniej konkurencji do innych firm.

Nawiązując do nie istnienia w świecie takiego systemu doradztwa, który mógłby efektywnie zaspakajać wszystkie potrzeby swoich wiejskich odbiorców wskazał Sobering na konieczność dokonania priorytetyzacji klienteli z punktu widzenia najważniejszych problemów w skali kraju. Służyć to bowiem będzie lepszemu wykorzystaniu limitowanych zasobów.

Rozważając strukturę systemu Sobering zwrócił szczególną uwagę na konieczność utworzenia na szczęblu Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (MRiGŻ) silnego zespołu doradztwa, którego dyrektor byłby podległy właściwemu podsekretarzowi stanu. Zespół ten nie miałby kompetencji administracyjnych odnośnie struktur wojewódzkich, natomiast byłby odpowiedzialny za opracowywanie strategicznych rozwiązań w sferze doradztwa, współpracę z wojewodami oraz administrowanie funduszami MRiGŻ na cele wspomaganie doradztwa rolniczego. Podobną opinię w tej kwestii wyrazili uczestnicy międzynarodowego seminarium, jakie w dniach 10 - 11 września 1990 r. odbyło się w Poznaniu z udziałem ekspertów w zakresie doradztwa rolniczego z Danii, Irlandii, Francji, Szkocji i USA ^[5], krajów w których doradztwo rolnicze osiągnęło bardzo wysoki stopień rozwoju.

I.3. Założenia reformy przygotowanej przez MRiGŻ

Zalecenia zaprezentowane przez Bank Światowy w Strategii rolnej dla Polski stały się podstawą przygotowanej, a następnie wdrożonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej reorganizacji służb doradczych. Dokonano strategicznego wyboru likwidując niedostosowaną do nowych uwarunkowań strukturę (WOPR), tworząc jednocześnie ośrodki doradztwa rolniczego (ODR), skupiające swoje działania wyłącznie na doradztwie rolniczym.

MRiGŻ, na podstawie przygotowanych w tym czasie ekspertyz, określiło następujące podstawowe zasady, na jakich powinien opierać się nowy system doradztwa rolniczego^[7]:

- a) powszechna dostępność usług doradczych dla wszystkich rolników, co oznaczało, że każdy rolnik może zgłosić się po poradę, natomiast doradcy nie będą zobowiązani do poszukiwania klienteli za wszelką cenę,
- b) uspołecznienie, polegające na zapewnieniu rolnikom realnego wpływu na merytoryczne treści programów doradczych oraz późniejszą ocenę ich realizacji,
- c) finansowanie z budżetu państwa, z możliwością stopniowego poszerzania zakresu skomercjalizowanych usług,
- d) ścisłe powiązanie z nauką rolniczą poprzez wspólne planowanie badań oraz zorientowanie ich na potrzeby rolników.

Za główne obszary działania zreorganizowanego doradztwa uznano w tym czasie:

- ekonomikę i efektywność gospodarowania zamiast dotychczasowego zwiększania produkcji za wszelką cenę,
- podnoszenie jakości produkcji rolniczej,
- transfer nowoczesnej technologii i innowacji rolniczych,
- przekazywanie informacji w sprzężeniach zwrotnych,
- kreowanie i przeprowadzenie zmianom w wiejskich społecznościach lokalnych w celu dokonywania niezbędnych przemian strukturalnych w rolnictwie i jego otoczeniu,
- zagadnienia socjalno-bytowe rodzin rolniczych oraz przeciwdziałanie bezrobociu na obszarach wiejskich,
- ochronę środowiska,
- wiejskie gospodarstwo domowe.

Jako istotny warunek pomyślności wdrażanych zmian w organizacji i funkcjonowaniu doradztwa rolniczego uznano także jego odpolitycznienie, stawiając ten warunek na równi z wcześniej wymienionymi.

Funkcjonowanie, w nowej formule, doradztwo rolnicze w Polsce rozpoczęło od 1 stycznia 1991 roku.

I.4. Zalecenia raportu FAO z 1991r.

Misja FAO ^[4] przygotowywała swój raport w 1991 roku, tj. w pierwszych miesiącach funkcjonowania doradztwa rolniczego w Polsce w nowym kształcie organizacyjnym. Raport składał się z czterech części. W swej warstwie diagnostycznej i prognostycznej w przeważającej części pokrywał się z wcześniej omówionymi dokumentami.

W stosunku do innych wspomnianych opracowań dotyczących doradztwa rolniczego w Polsce szczególnie cenna jest część czwarta, będąca szczegółowym opisem działań w zakresie przeszkolenia personelu doradczego od szczebla centralnego aż do doradców terenowych. Przedstawiono propozycję priorytetowych programów szkoleń kadr doradczych. Przy opracowywaniu schematów szkoleń przyjęto zasadę szkolenia trenerów.

II. DOKONANIA LAT 1991-1995

W latach 1991-1995 doradztwo rolnicze w Polsce otrzymało znaczącą, bezwrotną pomoc od rządów krajów zachodnich. Pozwoliło to bardzo szybko zreorganizować służby doradcze i w znacznym stopniu dostosować ich działanie do potrzeb wyrażanych przez rolników, jak również do potrzeb aktualnie realizowanej polityki rolnej.

W ramach pomocy zagranicznej dla doradztwa rolniczego w Polsce szczególną rolę odegrały dwa programy:

- Polsko-Amerykański Program Doradztwa Rolniczego (PAPDR) w pełni finansowany ze środków budżetowych Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej,
- program PHARE czerpiący środki z zasobów krajów Unii Europejskiej.

II.1.1. Polsko-Amerykański Program Doradztwa Rolniczego

Polsko-Amerykański Program Doradztwa Rolniczego skoncentrował swoje działania przede wszystkim na szczeblu lokalnym. Za największy sukces Programu można uznać wywarcie wyraźnego wpływu na zmiany mentalności doradców, a tym samym i rolników. Obecnie doradcy już znacznie rzadziej mówią, że coś jest niemożliwe, a raczej szukają rozwiązań omijających istniejące bariery.

W ciągu pięciu lat realizacji projektu, przez pół roku w 43 ODR przebywało po dwóch amerykańskich specjalistów, jeden ekonomista i jeden doradca ogólnorolny. Długi okres pracy w każdym z ODR pozwalał amerykańskim specjalistom wywrzeć istotny wpływ na pracę całych zespołów, a w szczególności w zakresie:

- zarządzania organizacją doradczą,
- budowania programów doradczych z udziałem rolników (rady społeczne),
- ekonomiki rolnictwa z uwzględnieniem sporządzania biznes planów,
- metodyki pracy doradczej,
- kształtowania umiejętności przywódczych,
- pracy z młodzieżą (4-H).

Codzienna praca przez pół roku doradców z USA w ODR dawała więcej niż szereg krótkoterminowych szkoleń. Istotnym w pracy amerykańskich doradców było to, że koncentrowali się oni przede wszystkim na problemach wyrażanych i nurtujących społeczności lokalne.

Na szczególne podkreślenie zasługuje zorganizowanie w bardzo dużej skali szkoleń w zakresie sporządzania biznes planów ^[3]. Umiejętność ta stała się bardzo potrzebna w okresie transformacji i modernizacji rolnictwa w aspekcie udzielania dotowanych z budżetu państwa kredytów preferencyjnych dla sektora rolnego.

II.1.2. Program PHARE

Ogólna kwota środków przeznaczonych w latach 1991-1993 w ramach programu PHARE, na szeroko rozumiane doradztwo rolnicze, zamknęła się sumą 5 150 000 ECU, co można zobrazować, jako kwotę odpowiadającą w przybliżeniu około 1/4 rocznych nakładów na państwowe doradztwo rolnicze w skali całej

Polski. Należy jednak zaznaczyć, że z wyżej wymienionych środków realizowano także projekty skierowane bezpośrednio do rolników.

Biorąc pod uwagę zasięg oddziaływania, pomoc otrzymywana w ramach Programu PHARE miała wymiar ogólnopolski, jak i lokalny. W tym pierwszym wymiarze pomoc skupiała się głównie na pomocy technicznej, w formie opracowań eksperckich, wskazujących kierunki dalszego doskonalenia doradztwa rolniczego, realizacji programów edukacyjnych dotyczących konkretnych branż, czy kierunków produkcji, jak i szkoleń dotyczących tych obszarów działania doradztwa, które są najważniejsze z punktu widzenia potrzeb wyrażanych przez rolników. Przykładami tego typu działań są:

- raport dotyczący systemu intelektualnego wspierania rozwoju wsi i rolnictwa, w skład którego zaliczono badania rolnicze, średnie i wyższe szkolnictwo rolnicze oraz doradztwo rolnicze,
- raport dotyczący reorganizacji Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, jednostki wspierającej działania szkół rolniczych i ODR,
- projekt ustawy o systemie państwowego doradztwa rolniczego,
- wyjazdy studyjne do krajów Unii Europejskiej dla doradców rolniczych,
- szeroki zakres szkoleń dla doradców, m.in. w zakresie:
 - stowarzyszenia Polski z Unią Europejską,
 - nowoczesnego zarządzania gospodarstwami,
 - metodyki planowania regionalnego rozwoju rolnictwa,
 - przedsiębiorczości na obszarach wiejskich,
 - sanitacji obszarów wiejskich.

Aktualnie w przygotowaniu są szkolenia w zakresie marketingu w rolnictwie, którymi zostaną także objęci doradcy rolniczy.

W wymiarze lokalnym pomoc dotyczyła przede wszystkim ekspertyz dla wybranych branż i kierunków produkcji, jak np. mleczarstwo, drobiarstwo, trzoda chlewna, ziemniaki, nasiennictwo, jak również realizacji szkoleń i programów edukacyjnych dla różnych grup rolników na szczeblu regionów.

II.1.3. Inne programy pomocowe

Zasięg programów pomocowych realizowanych ze środków bilateralnych poszczególnych krajów był znacznie węższy. Wskazać tu jednak należy na pomoc Danii, której wkład był szczególnie istotny w początkowym okresie tworzenia nowego systemu doradztwa rolniczego w Polsce. Wizyty studyjne w Duńskim Centrum Doradztwa Rolniczego w Skejby wszystkich nowych dyrektorów ODR oraz przewodniczących społecznych rad doradztwa rolniczego wywarły duży wpływ na rozwój doradztwa w Polsce, a także zaowocowały w efekcie utworzeniem Krajowej Rady Doradztwa Rolniczego (KRDR), jako ciała doradczego Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

Wśród innych krajów wspomagających w tym okresie rozwój doradztwa rolniczego w Polsce wspomnieć należy Niemcy, Irlandię, Francję, Anglię i Holandię.

II.2. Tendencje przemian w doradztwie rolniczym w latach 1991-1995

II.2.1. Reorientacja programowa ODR

Zmianie formy organizacyjnej państwowego doradztwa rolniczego towarzyszyła także reorientacja programowa. Priorytetowymi stały się programy doradcze poświęcone zagadnieniom ekonomii, rynku rolnego i informacji. W kolejnych latach zaczęto również realizować programy z zakresu doradztwa socjalno-bytowego, rozwoju przedsiębiorczości w rolnictwie, rozwoju społeczności lokalnych, wielofunkcyjnego rozwoju wsi i rolnictwa, alternatywnych źródeł dochodów, ekologicznych metod gospodarowania w rolnictwie [2].

Szybka reorientacja programowa w zakresie doradztwa ekonomicznego dokonała się wskutek działania dwójakiego rodzaju presji:

- po pierwsze, rolnicy napotykać barierę w zbycie zaczęli zwracać coraz większą uwagę na zwiększanie zysków poprzez obniżanie kosztów,
- po drugie, instytucje finansowe zaczęły wymagać od ubiegających się o kredyt rolników przedstawiania rzetelnych biznes planów projektowanych przedsięwzięć.

Od początku działania ODR gwałtownie wzrosło zapotrzebowanie rolników na doradztwo ekonomiczne. Z tego względu rozpoczęto szeroko zakrojone szkolenia w tym zakresie. Wskutek czego w latach 1992-1993 ODR były praktycznie jedynymi instytucjami mogącymi w skali masowej wspomagać rolników w przygotowywaniu biznes planów. Możliwości takich nie miały w tym okresie nawet banki.

Ogromnego wysiłku dokonały ODR w zakresie zbierania informacji rynkowej, tak niezbędnej do podejmowania decyzji produkcyjnych. Prace te są również realizowane w ramach działów ekonomicznych, a także są wykorzystywane systematycznie przez różne agendy rządowe, jak np. Agencja Rynku Rolnego, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, organizacje społeczno-zawodowe rolników, prasa, radio, TV.

W okresie transformacji ustrojowej obok wyżej zarysowanych obszarów działania doradztwa rolniczego niezwykle istotnymi jawią się także wszelkie przedsięwzięcia powodujące zmiany w mentalności rolników, ich postawach i sposobach myślenia, a przede wszystkim szybkości dostosowywania się do zmieniającej się rzeczywistości. Zadania tego typu także zaczęły realizować ODR.

Na obszarach, gdzie w strukturze użytkowania ziemi notowano duży udział **PGR ODR** bardzo silnie zaangażowały się w procesy restrukturyzacji, współpracując z Agencją Własności Rolnej Skarbu Państwa.

We współpracy z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa **ODR** zaczęły realizować zadania związane z przekształceniami strukturalnymi w rolnictwie i jego otoczeniu.

II.2.2. Uspołecznienie doradztwa rolniczego

W celu lepszego dostosowania programów realizowanych przez **ODR** do aktualnych potrzeb rolników zapoczątkowano proces uspołeczniania doradztwa rolniczego. We wszystkich województwach powołano **Spółeczne Rady Doradztwa Rolniczego (SRDR)**. Rolnicy zostali bezpośrednio włączeni w proces tworzenia programów doradczych i hierarchizacji zadań realizowanych przez **ODR** na bazie faktycznych, własnych potrzeb. W ten sposób treści merytoryczne przekazywane przez **ODR** z każdym rokiem stają się coraz bardziej dostosowane do potrzeb wyrażanych przez rolników.

III. KIERUNKI ROZWOJU DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE.

Ewolucja charakteru państwowego doradztwa rolniczego winna odbywać się w kierunku systemu nadzorowanego przez rolników. Proces ten jednak nie powinien odbywać się bez wyraźnego, jednoznacznego zaangażowania się rolników. Rolę taką, jednakże w ograniczonym zakresie, pełnią obecnie z coraz większym powodzeniem **SRDR** i **KRDR**.

W okresie transformacji ustrojowej rolnictwa i jego otoczenia doradztwo rolnicze powinno być nadal w gestii państwa, przy zachowaniu finansowania z budżetu.

Należy sądzić, że wskutek przemian zachodzących na obszarach wiejskich akcenty w działalności doradztwa ulegną w najbliższych latach zmianie i w znacznie większym stopniu będzie ono dotyczyć szeroko rozumianej problematyki wiejskiej. Zmiana w przedmiotowym zakresie działania z rolniczego na wiejskie powinno odbywać się szybciej, niż zmiany w strukturze agrarnej i w instytucjonalnej infrastrukturze otoczenia wsi i rolnictwa. Doradztwo rolnicze, z tytułu pełnionych funkcji, powinno bowiem także inspirować, wywoływać i propagować zmiany w życiu społecznym i gospodarczym na obszarach wiejskich.

Najważniejszymi obszarami działania doradztwa rolniczego w najbliższej przyszłości będą:

1. Wskazywanie alternatywnych źródeł dochodów (np. agroturyzm, usługi, rzemiosło, rękodzielnictwo).

2. Kreowanie drobnej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w aspekcie wielofunkcyjnego rozwoju wsi i rolnictwa (doradztwo tego typu winno być świadczone dla rolników poszukujących dodatkowych źródeł dochodu, chcących zająć się biznesem rodzinnym. Nie uważamy natomiast za stosowne, aby ODR były zobowiązane do doradzania i przygotowywania biznes planów dla przedsiębiorstw o dużej skali działalności gospodarczej).
3. Doradztwo ekonomiczne we wszelkich jego wymiarach.
4. Wyszukiwanie i kształcenie liderów w wiejskich społecznościach lokalnych.
5. Przygotowywanie i realizowanie regionalnych programów rozwoju rolnictwa, jego infrastrukturalnego otoczenia oraz wiejskich społeczności lokalnych.
6. Przekwalifikowywanie i przygotowywanie rolników do wykonywania zawodów poza rolniczych.
7. Doradztwo socjalno-bytowe i prawne.
8. Praca z młodzieżą wiejską.

Jednym z najistotniejszych zagadnień, szczególnie wartym podkreślenia z punktu widzenia stowarzyszenia z **Unią Europejską**, jakim w najbliższym czasie powinno zająć się doradztwo rolnicze jest powszechne wdrażanie *rachunkowości rolniczej* w gospodarstwach indywidualnych. Są co najmniej dwie przyczyny, z powodu których szerokie upowszechnienie rachunkowości powinno nastąpić jak najszybciej:

- stworzenie podstawy do wyższej efektywności już obecnie realizowanego doradztwa ekonomicznego,
- przygotowanie rolników do wprowadzenia w przyszłości powszechnego podatku dochodowego także w gospodarstwach rolniczych.

IV. PODSUMOWANIE

Podjęte przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej działania w ogólnych ramach zgodne były z zaprezentowanym w 1990 roku raportem pt. „Strategia Rolna dla Polski”, jak i innymi opracowanymi w tym czasie dokumentami.

Utworzenie w Polsce państwowego systemu doradztwa rolniczego odbyło się przy bardzo dużym intelektualnym wsparciu głównie krajów Unii Europejskiej i USA. Dzięki wykorzystaniu obcych doświadczeń udało się w Polsce uniknąć wielu zagrożeń. Nie oznacza to jednak, że na drodze budowy nowoczesnego, sprawnie funkcjonującego systemu nie występują bariery.

Mając świadomość tych trudności Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej podjęło działania wspomagające ODR przede wszystkim w trzech następujących płaszczyznach:

- szkoleniu doradców,
- doposażaniu ODR w niezbędny sprzęt,
- zainicjowaniu tworzenia systemu informacji rolniczej.

Doskonalenie zawodowe doradców rolniczych jest jednym z istotniejszych aktualnie problemów, szczególnie gdy się dokładnie przeanalizuje strukturę zatrudnienia w ODR i stwierdzi, że tylko około 60% doradców posiada wyższe wykształcenie, z czego około 85% jest absolwentami uczelni rolniczych. Absolwenci innych uczelni, w tym tak potrzebni obecnie ekonomiści i prawnicy są reprezentowani w ODR bardzo nielicznie.

W ciągu minionych ponad czterech lat ODR znacznie okrzepły i uzyskały dużo większy zakres akceptacji ze strony rolników niż miało to miejsce w 1991 roku. Pozycję tę ODR zdobyły coraz lepszym realizowaniem programów doradczych. Wielce pozytywną rolę w tym procesie odegrały także **Spółeczne Rady Doradztwa Rolniczego**, tak na szczeblu wojewódzkim jak i krajowym. **SRDR** silnie włączyły się w procesy kreowania programów doradczych na szczeblu województw opierając się na aktualnych priorytetach formułowanych przez rolników. Dała się wyraźnie zauważyć prawidłowość, że w tych województwach w których prężnie funkcjonują **SRDR** utożsamiające się z działalnością i programami realizowanymi przez ODR te ostatnie są lepiej oceniane przez rolników i doceniane przez władze lokalne.

Reasumując, do najpoważniejszych barier i zagrożeń stojących na drodze dalszego, stabilnego rozwoju doradztwa rolniczego zaliczyć można:

- brak ustawowej regulacji statusu organizacji doradczej i jej pracowników,
- zbyt niska ranga zespołu doradztwa rolniczego w strukturze organizacyjnej Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej,
- ciągle zbyt niski poziom umiejętności fachowych doradców rolniczych,
- brak logicznie zorganizowanego i funkcjonującego systemu doskonalenia zawodowego doradców rolniczych pozwalającego ustawicznie podnosić umiejętności fachowe doradców,
- niestabilną sytuację finansową ODR,
- niskie płace doradców,
- nakładanie nowych zadań bez zwiększania środków dla ODR na ich realizację,
- ciągle słabe więzi współpracy z nauką i szkołami rolniczym,
- brak kompleksowego systemu informacji,
- narastające obciążanie ODR typowymi pracami administracyjnymi i biurokratycznymi,

- przedstawianie idei tworzenia izb rolniczych jako alternatywy dla **ODR**,
- słabe zrozumienie w kręgach decydentów dla roli doradztwa rolniczego w kreowaniu przemian w rolnictwie, jego otoczeniu i w społecznościach wiejskich.

Pomimo dotychczasowych sukcesów w reformowaniu doradztwa sytuacja taka rodzi zagrożenia dla dalszego jego harmonijnego rozwoju, a co za tym idzie sprawnej realizacji procesów restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa oraz dostosowywania rolnictwa i jego otoczenia do wymogów gospodarki rynkowej jak i przyszłego członkostwa w Unii Europejskiej.

LITERATURA:

- [1] An agricultural strategy for Poland, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington 1990.
- [2] Drygas M.: Doradztwo rolniczo-ekonomiczne wobec wymagań współczesnego rolnictwa. [w:] Ekonomisci rolnictwa i agrobiznesu wobec wyzwań współczesnego rolnictwa. I Kongres Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Poznań 1994.
- [3] Drygas M., West D.A., Bahn D.A., : Agricultural economics in Eastern Europe: the Extension experience in Poland, Choices, Washington, Third Quarter 1993.
- [4] Guidelines for the further development of the agricultural extension system in Poland, FAO, Rome 1991
- [5] Selekcja nowych kadr dla nowych organizacji doradczych rolniczych. Wnioski z seminarium, COOiPwR, Poznań 1990.
- [6] Sobering F.: Polski system ODR. Projekt zamierzeń do dyskusji. Plan bazowy-rozszerzony, Warszawa 1990.
- [7] Zakres działania doradztwa rolniczego. Materiał powielony, MRiGŻ, Warszawa 1990.